

NYELVMŰVELŐ
KÉZISZÓTÁR

A MAGYAR NYELV KÉZIKÖNYVEI IX.

Sorozatszerkesztő:

KISS GÁBOR

Nem kell bántani drága, árva gyermekből királyfivá növekedett magyar nyelvünket. Őt már senki se veheti el tőlünk. Amint a múltunk, a legsajátosabb nemzeti múltunk is a miénk marad, bármi történjék.

KRÚDY GYULA: „Felhők”, *A mi nyelvünk*.
Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2000, 286.

NYELVMŰVELŐ KÉZISZÓTÁR

Szerkesztette

GRÉTSY LÁSZLÓ és KEMÉNY GÁBOR

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 2005

KÉSZÜLT A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETÉBEN

Írta

BÍRÓ ÁGNES, FELDE GYÖRGYI, GRÉTSY LÁSZLÓ, HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET,
KEMÉNY GÁBOR, KOVALOVSKY MIKLÓS, SEREGY LAJOS, SZŰTS LÁSZLÓ,
T. URBÁN ILONA, TÖRÖK GÁBOR

Az 1. kiadást lektorálta
KOVALOVSKY MIKLÓS

Második, javított és bővített kiadás

ISSN 1589-4371
ISBN 963 7094 29 6

Kiadja a TINTA Könyvkiadó
Felelős kiadó a TINTA Könyvkiadó vezetője
Felelős szerkesztő: Hidalmási Anna
Műszaki szerkesztő: Bagu László

ELŐSZÓ

Előjáróban hadd ejtsünk néhány tájékoztató szót szótárunk keletkezéséről, munkálatairól!

Még szinte be sem fejeződtek a kétkötetes Nyelvművelő kézikönyv (Akadémiai Kiadó, 1980, 1985) munkálatai, amikor többfelől is azzal a javaslattal, sőt kívánsággal fordultak ennek a 230 nyomdai ív terjedelmű kiadványnak a szerzőihez, hogy mielőbb készítsék el a nagy „kódex” kisebb változatát, amely tömören és népszerűen közli mindazt a nyelvi, nyelv-helyességi, helyesírási, nyelvtani, stilisztikai stb. tudnivalót, amelyre az ún. művelt nagyközönségnek önmaga szó- és írásbeli kifejezéséhez szüksége lehet. Egy ilyen nyelvi ismeretterjesztő munkát nemcsak a nyelvművelés hagyományos közönsége forgathat haszonnal – hangoztatták az akadémiai és kiadói illetékesek –, hanem az anyanyelvvél hivatásszerűen foglalkozó szakemberek (magyartanárok, kiadói és lapszerkesztők, fordítók, tolmácsok stb.) nem nagy létszámú, de a nyelvhasználatot nagymértékben befolyásolni képes csoportja is. S ami talán a legfontosabb: egy kisebb terjedelmű és olcsóbb kiadvány könnyebben eljuthat az anyanyelvi szempontból leginkább veszélyeztetett réteghez, az ifjúsághoz is.

Érthető hát, hogy a Nyelvművelő kézikönyv egyik főszerkesztője, az MTA Nyelvtudományi Intézete mai magyar nyelvi osztályának akkori vezetője, **Grétsy László** nem tudott, de nem is akart ellenállni ennek a mindenfelől megnyilvánuló sürgető ösztönzésnek, s beiktatta az osztály munkatervébe a Nyelvművelő kisszótár, későbbi, végleges címén: Nyelvművelő kézisótár elkészítését.

A szótár munkálatai a címszójegyzék összeállításával és a koncepcióról folytatott vitákkal, megbeszélésekkel kezdődtek. E viták során az az elgondolás kerekedett felül, hogy a már ekkor is 35–40 évesre tervezett munka elsősorban az egyes szavakhoz, kifejezésekhez köthető nyelv-helyességi tudnivalókat tartalmazza, s – hely hiányában – mondjon le a hosszabb, összefoglaló jellegű, inkább enciklopédiába kívánczoló nyelvtani és stilisztikai cikkek felvételéről. Bár ez fájó önkorlátozás volt, a Nyelvművelő kézisótár ezáltal tagadhatatlanul szótárszerűbbé vált (noha a szó szoros értelmében még így sem minősíthető szótárnak, mivel a nyelvi-nyelv-helyességi értékelést, eligazítást többé-kevésbé kerek mondatokban, szövegszerűen nyújtja).

A Nyelvművelő kézisótár szerzői egy kivétellel az említett akadémiai intézeti osztály mai vagy egykori munkatársai (név szerint: **Bíró Ágnes, Felde Györgyi, Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, Kemény Gábor, Kovalovszky Miklós, Seregy Lajos, Szűts László, T. Urbán Ilona** és **Török Gábor**). Valójában a „kivétel”, azaz **Török Gábor** sem kivétel, mert – hol szerződéses, hol ún. megbízási díjas munkatársként – ő is részt vett az osztály tevékenységében. Fájdalom, e közös munkánk megjelenését már nem érthette meg: 1996. február 16-án elhunyt. Azóta a munkatársak közül **Kovalovszky Miklós** és **T. Urbán Ilona** is eltávozott az élők sorából.

A Nyelvművelő kézisótár munkálatait 1987 végéig Grétsy László egyedül irányította, ettől kezdve Kemény Gáborral, az osztály 1988–1993 közötti vezetőjével osztotta meg a szerkesztés munkáját, mégpedig oly módon, hogy a betűrend első felét (A–K) Grétsy, második felét (L–Zs) pedig Kemény gondozta.

A nyers kézirat 1991 elejére készült el. Ettől kezdve a szerkesztők dolgoztak rajta, hogy a még meglévő egyenetlenségeket elsimítsák és az esetleges hiányokat pótolják. Többek között ekkor egészült ki a szöveg mintegy 40 elméleti szócikkkel (argó, bizalmas stílus, csoport-

nyelvek, divatszavak, durva stílus, hobbinyelvek, képes beszéd, közmondások használata stb.). E cikkek szorgalmazását és alapszövegük megírását Török Gábornak köszönhetjük.

A lektorálást **Kovalovszky Miklós** végezte, a rá mindig jellemző példamutató gondossággal. Itt jegyezzük meg, hogy – sajnos, csak egy betű, az *o-ó* erejéig – magát a lektort is szerzőink közé számíthattuk.

A kötet majdnem pontosan kilenc évvel ezelőtt, 1996. április végén jelent meg az Auktor Könyvkiadó gondozásában, és lényegében egyöntetű szakmai sikert aratott. De talán ennél is nagyobb meglepetésükre szolgált a szerzőknek és a szerkesztőknek az a tény, hogy a könyv példányai rövidesen egytől egyig elkelték, olyannyira, hogy néhány évvel ezelőtt még „kalózkiadás” is felbukkant belőle egy antikvárium polcain.

Ezek után érthető, hogy nagy örömmel fogadtuk a Tinta Könyvkiadónak azt a kezdeményezését, hogy a Nyelvművelő kézisztárt újból kiadja, mégpedig bővített kiadásban, az újabb nyelvhasználati fejlemények ismertetésével, értékelésével kiegészítve. Az átdolgozás munkája 2003 végén kezdődött, és közel másfél évig tartott.

*

A továbbiakban arról szólunk röviden, miben különbözik a Nyelvművelő kézisztár az előzményének és egyik fő forrásának tekinthető Nyelvművelő kézikönyvtől, s miben különbözik ez a második, javított és bővített kiadás az elsőtől.

A Nyelvművelő kézisztár korántsem pusztán kivonata, sűrítménye a Nyelvművelő kézikönyvnek, hanem jóval szélesebb olvasói réteg felé fordul s ennek megfelelően eltérő módszerű és szerkezetű, önálló alkotás. Bár terjedelme alig egynegyede a Kézikönyvnek, kb. ugyanannyi szócikk van benne, mint amabban. E kisebb-nagyobb cikkek igyekeznek tömören (de árnyaltan) eligazítani az olvasót a magyar nyelv használatának minden lényegesebb kérdésében s ezáltal eloszlatni a ma is bőven tenyésző nyelvhelyességi babonákat. A szerzőknek és a szerkesztőknek az volt a szándékuk, hogy egy olyan gyakorlati célú kézikönyvet adjanak az érdeklődők kezébe, amelytől azok nemcsak fogalmazás közben kérhetnek tanácsot, hanem amelyet szükség esetén szellemi fegyverként, ill. pajzsként szegezhetnek szembe mind a laikus „nyelvvédőkkel”, mind a nyelvművelés létjogosultságát kétségbe vonó szkeptikusokkal.

Mint jeleztük, az 1980-as évek közepétől dolgoztunk a Nyelvművelő kézisztár elkészítésén. Ebben az időben zajlott le a XX. századi magyar történelem egyik legnagyobb horderejű fordulata, az ún. *rendszerváltás* (mások szerint: *rendszerváltozás* vagy *-változtatás*; ez is nyelvművelő kérdés, amely helyet is kapott szótárunkban).

Hogyan tükröződnek a nyelvhasználatban ezek a gazdasági, politikai, életmódbeli stb. változások? Mi az, amit ebből kézisztárunk meg tud ragadni? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása természetesen nem szorítható bele egy szerkesztői előszó kereteibe. Ezért csupán arra vállalkozhatunk, hogy néhány érdekesebbnek látszó témakörre és kérdéscsoportra külön is felhívjuk az olvasó figyelmét.

E témakörök (nem fontossági sorrendben!) a következők: 1. új szavak (magyar és idegen); 2. új szójelentések; 3. az idegen elemek befogadása, a szómagyarítás lehetőségei és korlátai; 4. nyelvtani kifejezőeszközök; 5. nyelvi illetan. (A példákat a germanizmusok-tól a *kvázi-ig* terjedő rész anyagából vesszük.)

Az újonnan keletkezett magyar szavak közül önálló szócikket kapott a *hallássérült*, a *házilagos*, a *kitűző* és a *környezetbarát*. A *hallássérült* melléknév és főnév minden bizonnyal a *mozgássérült* mintájára alakult ki; a maga betűrendi helyén foglalkozunk a *látássérült* szóval is. Mindezek helyett a részben eufemisztikus, részben hivatali nyelvi ízű megjelölé-

sek helyett jobban kifejezné a szóban rejlő tartalmat a *mozgás-, hallás-, látáskorlátozott*, ill. *-gátolt*. Itt ugyanis nem sérülésről, hanem valamely korábbi baleset, betegség stb. következtében előállott fogyatékoságról van szó. De a hivatalos szóhasználat egyre inkább meggyökerezeti a *hallássérült*-et és társait.

A *házilagos* melléknév jobbára állandó szókapcsolatokban él: *házilagos kivitelezés, eljárás, módszer(ek)*. Ez is a hivatali nyelvnek meg a sajtónyelvnek a szava; a köznyelvben általában elég helyette a *házi* melléknév, pl. *házi munka, dolog, elfoglaltság*.

A *kitűző* csak főnévként divatszó, melléknévi igenévként régóta használatos, pl. *a kék szalagot kitűző tiltakozók*. Szótárunk azt is igyekszik meghatározni, miben különbözik a *kitűző* a *jelvény-től* (hiszen ha nem különbözne, nem is lenne rá szükség). Ezt az értelmezést adjuk róla: 'a szokásosnál nagyobb alakú, kabáthajtókára tűzhető jelvény, kezdetben vmely híres ember (politikus, sportoló, popsztár stb.) fényképével, később többnyire vmilyen felirattal, jelszóval'. Persze nem feledkezünk meg arról sem, hogy a *kitűző* 'női díszítő' is.

A *környezetbarát* (és a többi *-barát* utótagú melléknév) valószínűleg idegen hatásra terjedt el, de szükség van rájuk, mert a velük jelölt tulajdonságot csak általuk lehet ilyen tömören megnevezni. A *környezetbarát* még lehetne *környezetkímélő* is, a *vállalkozásbarát* (*környezet, törvénykezés* stb.) azonban legfeljebb (a) *vállalkozás(ok)nak kedvező*.

Végül megjegyezzük (bár nem különösebben fontos, de ez is jellemző korszakunkra), hogy a *kukkoló* szócikkébe bevettük az újabb képzésű, tréfás *kukkolda* főnevet, amely jól pótolhatná az angol *peep-show* (magyarosan írva: *pipsó*) kifejezést.

Külön szócikkben tárgyaljuk azokat a szavakat és szókapcsolatokat is, melyek az utóbbi időben új jelentésben (vagy abban is) használatosak, pl. *jogosítvány, kaszál, koncert, körül- vagy körbejár, kötődik vmihez*. A *jogosítvány* a mai közéleti nyelvben nem 'gépjárművezetői engedély', hanem 'vmire való jog, jogosultság, felhatalmazás', gyakran homályos vagy szándékosan elhomályosított jelentésben, pl. *rendelkezik a szükséges jogokkal és jogosítványokkal*.

A *kaszál* argónyelvi ízű, de legalábbis bizalmas ige. Új jelentése 'pénzt besöpör', ill. általánosabb értelemben 'sok pénzhez jut; jól keres'. A szójelentés kibővülésének motívuma a kaszálás és a pénzbesöpítés mozdulatának hasonlósága lehetett.

Aki *körüljár* vagy *körbejár* valamit, az rendszert meg is nézi, alaposan megvizsgálja. Így alakult ki az értelmiségi zsargonban, majd a sajtónyelvben a *körül-*, ill. *körbejárja* a *problémát* típusú szóhasználat. Régebben a fiúk *kötődtek*, azaz 'kötözködtek, ingerkedtek' a lányokkal (olykor bizonyára fordítva is); ma az író, a színész, a filozófus *kötődik vmihez*, pl. *szülőföldjéhez, valamilyen eszméhez*. Itt tehát az újabb jelentés kialakulásával az igevonzat is megváltozott.

A *koncert* azelőtt 'komolyzenei hangverseny'-t jelentett, ma egyre inkább 'könnyűzenei előadást'-et. A magyar és az idegen szó között spontán funkciómegoszlás ment végbe, s ennek csak örülhetünk.

Ezzel át is tértünk az idegen szavak kérdéskörére. Köztük is vannak új képzésűek: a *higiénia* mellett (részben helyett) tért hódít a *higiéné*, a *humánus*-tól kezd elkülönülni a *humanitárius*. A rossz emlékű *személyzeti ügyek, személyzetis* helyett itt van az – egyelőre – sokkal szebben hangzó *humánpolitika*, ill. *humánpolitikai megbízott, munkatárs*, sőt *humán erőforrás-menedzser*. Megváltozott a *grill* főnév jelentése (azelőtt 'zenés, táncos éjszakai mulató', ma 'hússütő eszköz'). Kitereljesedett a szócsaládja is: *grillsütő, grillcsirke*, igei származékként *grillez* 'grillsütőben húst süt'. A *kompakt* azelőtt elsősorban melléknév volt (magyarul: *tömör, szoros, sűrű, tömény*), főnévként legfeljebb a *púderkompakt* összetételben fordult elő. A *kompaktlemez* meg a *kompaktlemezjáték* megjelenésével viszont gya-

kori szóvá vált, igaz, csak előtagként. Divatja azonban múlnak bizonyult: a *CD* (*cédé*) mozaikszó rövidesen kiszorította.

Figyelemmel kíséri a szótár az idegen szavak és magyar megfelelőik versengését is. A korábbi időszakra, úgy az 1930-as évek eleje óta inkább a szómagyarító törekvések voltak jellemzők. Napjaink nyelvi divatja ezzel szemben az idegen szavak korlátlan beáramlásának kedvez; még az egykor sikeresen megmagyarított szavakat is visszaidegenítik, pl. a *gyűrő* helyett a sportnyelvben újból a *masszőr* használatos (más betűrendi helyről: *cselegáncs* helyett *dzsúdó*, *edző* helyett *tréner*). A számítástechnika szaknyelvében nem sikerült megtalálni a két alapfogalom, a *hardver* és a *szoftver* jó magyar helyettesítőjét (így be kellett értnünk írásmódjuk megmagyarosodásával). A *számítógép* viszont egyre inkább kiszorítja a bizonytalan írású és ejtésű *komputer*-t vagy *kompjüter*-t.

A nyelvtani jelenségek közül itt tárgyaljuk az ikes és iktelen ragozást meg a jelzői értékű hátravetett határozót. Az ikes ragozásról a nyelvi tényeknek megfelelően meg kellett állapítanunk (akár örülünk ennek, akár nem), hogy „szabályos használata egyre inkább a kijelentő mód jelen idejének egyes szám 3. személyére korlátozódik”. A jelzői értékű határozót (*rokonaink Cegléden*, *a kerítés a két telek közt*, *utazás a Holdba*, *a Marsra*) általában nem helytelenítjük, csak akkor, ha értelmi zavart okoz, pl. *a leírás Új-Zélandról nem érkezett meg*. Ez azt is jelentheti, hogy Új-Zélandról, e távoli országból nem érkezett meg a várt leírás, de azt is, hogy az *Új-Zélandról szóló leírás* nem érkezett meg (akár a szomszéd utcából, ahol a fordító lakik).

Végül valamit a nyelvi illetan körébe tartozó, ebbe a betűrendi szelvénybe eső szócikkeinkről! A *heló* köszönésformáról megállapítjuk, hogy – angol-amerikai mintájától eltérően – nemcsak üdvözlésre, hanem elköszönésül is használatos. Nem kell féltanunk tőle a *szervusz*-t és társait, de túlzott divatozását stílustalannak érezzük (megléhet, nemzedéki elfogultságból). Rámutatunk a *hölgy* megszólítás kétarcúságára: éppúgy lehet udvarias (*hölgyeim és uraim!*; *parancsoljanak, hölgyeim!*), mint gúnyosan kellemetlenkedő (*a hölgy legalább öt perccel később jött, mint én*). A *kezét csókolom*, *kezicsókolom* köszönésnek az idők változtatával újból megváltozott a stílusértéke; már nem kell tartanunk a hozzá tapadó állítólagos „feudális íz”-től, hanem bátran használhatjuk mint semleges udvarias köszönést. S végül maga a köszönés szócikk is itt található.

A szótár többi részéből, a teljesség igénye nélkül, csak felsorolunk néhány olyan szót és szójelentést, amely a Nyelvművelő kézikönyvben nem található meg, vagy azért, mert annak szerkesztése idején még nem is létezett, vagy azért, mert valamilyen okból kimaradt belőle: *alternatív főnév* (pl. *az alternatívok ellenzik a javaslatot*), *ártalmatlanít*, *body* ’egy fajta női alsónemű’, *csevej*, *csúsztat* ’ferdit, torzít, hamisít’, *egyházi* (hibásan ’pap, lelkész’ jelentésben), *ellehetetlenül*, *élő gyapjú* (é. ’tisztá gyapjú’), *elvállal*, *felvállal*, sőt *bevállal*, *eredő* (’eredet, ok’ értelemben), *fecsej*, *magánerős*, *marketing*, *megméretés*, *megméretetés*, *méretes* ’nagy méretű’, *ócska* ’vacak, rossz minőségű’, *olvasat* ’értelmezés’, *pontosít*, *pop*, *pop-*, *printer*, *professzionális*, *századfordulás*, *tender*, *terel(és)*, *visszaforgat* (*a gazdaságba*), *visszajátszik* (hang- vagy képfelvételt).

Az újdonságnak, illetve a kétkötetes Kézikönyvhöz képest többletnek tekinthető tárgyi szócikkek közül e helyütt csupán kettőt említünk: *-s* melléknévképző használata (ebben az *-s* képzőnek jórészt az *-i* képző rovására való előrenyomulását tárgyaljuk újabb adatok alapján) és zenei együttesek nevének írása (erről, tudomásunk szerint, itt található először felvilágosítást az érdeklődő).

Aki szócikkről szócikkre haladva módszeresen összehasonlítja a Kéziszótárt a Kézikönyvvel (ilyen odaadó figyelmet legfeljebb majdani kritikuskainktól remélhetünk), látni fogja, mi

maradt ki, és mi került be, s ily módon megvonhatja a tömörítés, kiegészítés és átdolgozás mérlegét. Egyszóval, hogy érdemes volt-e ezt az újabb nyelvművelő lexikont elkészíteni.

*

Amikor szótárunk első kiadása 1996 áprilisában megjelent, ezekkel a szavakkal zártuk a szerkesztői előszót: „Szótárunk – műfajából és céljából adódóan – a múlt (s mostanában különösen felgyorsult) idővel való versenyfutásban készült. Még a szerkesztés, sőt a nyomdai kivitelezés időszakában is állandóan bővítenünk kellett új példákkal, minősítésekkel, sőt egész szócikkkel. Ennek ellenére biztosak lehetünk abban, hogy mire ez a kötet az olvasó kezébe kerül, már lesznek olyan – nyelvhelyességi minősítést kívánó – szavak, kifejezések, nyelvtani szerkezetek stb., amelyeket a Nyelvművelő kézisztár (még) nem tartalmaz. Emiatt, s abban a reményben, hogy kiadónk lehetővé teszi későbbi bővített és átdolgozott kiadás(ok) elkészítését, kérjük minden Kedves Olvasónkat, közölje velünk, ha hiányt vagy hibát talál szótárunkban.”

Ez a reményünk közel egy évtized múltán teljesült azzal, hogy a Tinta Könyvkiadó vállalkozott arra, hogy A magyar nyelv kézikönyvei című sorozatában újból megjelenesse szótárunkat, mégpedig nem változatlan utánnyomásban – ami az elmúlt évtizedek egyik rossz „hagyománya” volt –, hanem javított és bővített új kiadásban, ami lehetővé tette, hogy a szerkesztők figyelembe vegyék az első kiadás megjelenése óta bekövetkezett nyelvhasználati változásokat, és a lehetőségig pótolják a hiányzó szócikkeket.

Az átdolgozott kiadás tehát mindenekelőtt abban különbözik a korábitól, hogy ki van egészítve mintegy 500 tárgyi és utaló szócikkkel. Ezek kisebb részben olyan szavakat tárgyalnak, amelyekről annak idején véletlenül megfeledeztünk (pl. *epizód, hiteles, image*), nagyobb részben azonban olyan nyelvi jelenségekkel foglalkoznak, amelyek az utóbbi években bukkantak fel vagy váltak nyelvhelyességi szempontból is érdekessé, állásfoglalást igénylővé (pl. *áfa, eva toldalékolása, agrárium, álságos, átvilágít, az egy dolog* – hogy csak a szótár első betűjéből szemelgessünk). Ezeket az újabb cikkeket Kemény Gábor írta meg, lektorálásukat – minthogy egykori lektorunk, Kovalovszky Miklós 1997-ben, alig egy évvel az első kiadás megjelenése után elhunyt – Grétsy László végezte el.

Az átdolgozás során természetesen az eredeti szócikkek sem maradtak mindenben változatlanok, pl. az *asszisztens* cikkét kiegészítettük a szónak újabb sportnyelvi, ’partjelző’ értelemben való használatára vonatkozó észrevétellel. Több helyütt változtattunk, finomítottunk a stiláris minősítéseken, és általában mindenütt igyekeztünk összhangba hozni a szöveget napjaink aktualitásaival. (Hogy csak egy apróságot említsünk: *a múlt században, múlt századi* kifejezést mindenütt ezzel kellett helyettesíteni: *a XIX. században, XIX. századi*, mert most a „múlt század” már az a XX. század, amelyben a kézisztár első kiadása készült és napvilágot látott.)

A legfőbb – mindenesetre a leginkább szembeötlő – különbség az első és a mostani kiadás között az, hogy kiadónk kérésére megszüntettük az első kiadás nagyszámú rövidítését, és csupán az akadémiai helyesírási szabályzat 282. pontjában felsorolt közkeletű rövidítéseket (pl., ill., v., stb. és a többi ilyet) tartottuk meg. Ezzel a szócikkek szövege remélhetőleg még könnyebben érthetővé, áttekinthetővé vált. A legfontosabb szótárak, kézikönyvek címét általában a nyelvészeti szakirodalomban használatos rövidítéssel helyettesítettük, pl. AkH.¹¹ = A magyar helyesírás szabályai. Tizenegyedik kiadás; ÉKsz. = Magyar értelmező kézisztár; MHSz. = Magyar helyesírási szótár.

Az új kiadás szerkesztése során igyekeztünk kijavítani minden egyes, a megjelenés óta észlelt sajtóhibát és egyéb hibát. Ezúton mondunk köszönetet mindazoknak (közülük hadd

emeljük ki név szerint is **Ágoston Mihályt** és **Holczer Józsefet**), akik e hibákra felhívták figyelmünket, sőt új címszókat is javasoltak. Köszönet illeti még **Hidalmási Anna** szerkesztőt, a kiadó munkatársát, aki lankadatlan figyelemmel nézte át a kötet nyomdai levonatait, és hasznos kritikái megjegyzéseivel szintén hozzájárult a hibák számának csökkentéséhez. Végül pedig megemlíjtük, hogy a könyv végén található szakirodalmi ajánló jegyzéket kiegészítettük az 1996 óta megjelent legfontosabb nyelvemlék-kötetekkel, és elhagytunk belőle néhány, azóta aktualitását veszített kiadványt.

*

Az alábbiakban néhány gyakorlati tudnivalót közlünk a szócikkek szerkezetéről, megformálásmódjáról. Szótárunk – a Nyelvemlék-kézikönyvhöz hasonlóan – kétféle szócikket tartalmaz: önálló és utaló szócikket (röviden: utalót). Az utóbbi típus, mint neve is mutatja, nem fejt ki a címszóban jelzett témát, szót v. kifejezést, csupán utal könyvünknek egy másik helyére, ahol arról, valamely más szócikkben, tájékoztatást kaphat az olvasó (pl. **bolondot csinál vkiből** L. *csinál*). Az ún. szétutalók arra hívják fel a figyelmet, hogy az adott jelenségről – rendszerint nyelvtani vagy stilisztikai fogalomról – önálló szócikkünk nem készült ugyan, de annak bizonyos vonatkozásairól, részleteiről több helyütt is szó esik (pl. mutató névmás L. *annak, ennek* birtokos jelző | *az, ez – ő* | *azzal – avval* | *ezzel – evvel* | *őket – azokat*; stílusrétegek L. argó | bizalmas stílus | hivatali nyelv, valamint további 11 szócikkre való utalás). Olykor az önálló szócikkek végén (ritkábban: belsejében) is adunk utalót, Vö. (= vesd össze!) vagy L. (= lásd) még: megjelöléssel. Az utalásokban feltüntetett címszók közé függőleges vonalkát, idegen névén virgulát (!) teszünk.

Az önálló szócikkek vagy tárgyi címszót (pl. beszédhangok kapcsolódása), vagy nyelvi adatot (szót vagy kifejezést) (pl. **hessz**) tárgyalnak. Az utóbbiak sorában elég gyakoriak a gondolatjellel tagolt kettős címszók (pl. **beszüntet – megszüntet** | **betanít – megtanít**). Ezek a szócikkeink a címül írt szavak viszonyát, használati szabályait, helyes vagy helytelen voltát taglalják.

A tárgyi címszó ritkított, a nyelvi címszó **félkövér** (idegen szóval: fett vagy bold) betűkkel van írva. Az utalókban (helymegtakarítás végett) az L. után a tárgyi címszók nincsenek ritkítva, s a nyelvi címszók kurzív szedésűek.

A címszót (akár egy, akár több szóból áll) a szócikk szövegében tilde (~) helyettesíti. Ha a címszó végén levő magánhangzó valamely toldalék előtt megnyúlik, az értelmező szótárainkból ismerős ékezetes tilde (˘) jellel élünk (pl. a **média** szócikkben: *a ˘k*). Nem használunk viszont tildét a többszörös (pl. **restell – röstell; részvevő – résztvevő – részt vevő**) és az összetett (pl. **bízik** határozója) címszavú szócikkekben, továbbá a szépirodalmi idézetekben.

A szócikkek szövegében a nyelvi adatot – legyen az szó, kifejezés vagy akár egész mondat – a könnyebb áttekinthetőség kedvéért egységesen *dölt betűs* (kurzív) szedéssel közöljük. A szépirodalmi idézeteket (de csak ezeket!) idézőjelbe tesszük, s utánuk megadjuk a szerző nevét, rendszerint a mű címét is. A köznyelvi mondatpéldákat, a Nyelvemlék-kézikönyv gyakorlatát követve, általában kis kezdőbetűvel írjuk. Ha azonban helyesírási szempontból fontos a nagybetűvel való kezdés (pl. feliratokban), természetesen megtartjuk a nagy kezdőbetűt.

*

Befejezésül ismét arra kérjük szakmabeli és a szakmán kívüli, de a nyelvi jelenségek, változások iránt érdeklődő olvasóinkat, hogy a kötet lapozgatása közben észlelt hibákat,

hiányosságokat szíveskedjenek közölni a szerkesztőkkel, ill. a kiadóval annak érdekében, hogy azokat a további kiadások sajtó alá rendezésekor figyelembe vehessük.

Napjainkban újból megélnék a viták körül, hogy helyénvaló-e, érdemes-e nyelvhelyességi minősítésekkel „beleavatkozni” egy élő nyelv természetes fejlődésébe. Ennek a szerkesztői előszónak természetesen nem lehet feladata, hogy ezt a vitát ismertesse, és abban állást foglaljon. De véleményünket talán kifejezi az a tény, hogy kilenc év múltán ismét újtára bocsátjuk a Nyelvművelő kézisztárt. Azt kívánjuk minden olvasónknak, hogy találja meg a választ szótárunkban nyelvhelyességi kérdéseire.

Budapesten, 2005. április 28-án

a szótár szerkesztői:
Grétsy László és Kemény Gábor

A SZÓTÁRBAN HASZNÁLT JELEK

- '...'
 - >, <
 - ~
 - ˘
 - =
 - [...]
 -
 - ×
- féldézőjel, a jelentést foglalja magában
- származtatásjelek (nyelv – nyelv, ill. szóalak – szóalak viszonylatban)
- tilde, a címszó helyett
- ékezetes tilde, pl. *számóca* = ~, *számócat* = ˘*t*
- (nagyjából) egyenértékű
- kiejtett szóalak
- váltakozásjel (váltakozó, párhuzamos, ill. szembeállított alakok, alakváltozatok között)
- keveredésjel (egymással keveredő, vegyülő szavak vagy kifejezések között)